

Virke puheen yksikkönä

Osmo Ikola

Keskusteltaessa virkkeen määrittelemisestä ja virke-termin tarpeellisuudesta on yleensä pidetty silmällä ainoastaan kirjoitettua kieltä. Koko kysymys muuttaa melkoisesti luonnettaan, jos tarkastelun kohteena on puhuttu kieli. Tosin ns. puhuttuun yleiskieleen voidaan soveltaa suurin piirtein samoja virkejakosääntöjä kuin kirjoitettuun yleiskieleen. Tässä tarkastellaan muuta puhuttua kieltä, so. sivistyneistön arkista puhekieltä ja paikallismurteita (terminologiasta ks. O. Ikola, SJ 14 s. 16--). Asian selvittäminen on kuitenkin aloitettava virkettä pitemmistä puheen jaksoista.

Tekstilingvistiikassa tarkoitetaan *tekstillä* esim. Enkvistin mukaan »yhdestä tai useammasta virkkeestä muodostunutta kokonaisuutta, jota pitää koossa viittaussuhteiden verkosto» (N. E. Enkvist, *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä*, 1975, s. 9). Myös dialogissa esiintyvät eri henkilöiden puhunnokset kuuluvat Enkvistin mukaan samaan tekstiin, jos niiden välillä vallitsee tekstin sidostu-neisuudelle välttämätön viittaussuhde (ibid.).

Puheen jaksottelun hierarkiassa voidaan seuraavana alempana yksikkönä pitää sitä, mitä Harris tarkoittaa sanalla *utterance*: »An *utterance* is any stretch of talk, by one person, before and after which there is silence on the part of the person.» (Z. Harris, *Methods in Structural Linguistics*, 1955, s. 14; vrt. J. Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, 1969, s. 171—172, ja W. Dressler, *Einführung in die Textlinguistik*, 1972, s. 11—12, 14). Suomenkieliseksi termiksi ehdotan sanaa *lausumus*. Tarkoitan sillä sellaista luonnollisen puheen jaksoa, joka alkaa yhden puhujan ryhtyessä puhumaan ja päättyy hänen lakatessaan puhumasta joko antaakseen puheenvuoron toiselle tai muusta syystä. On syytä huomauttaa, ettei toisen puhujan vuorosana välttämättä aina katkaise lausumusta, sillä ensimmäinen puhuja saattaa jatkaa puhettaan sitä keskeyttämättä, vaikka toinen henkilö sanookin jotain. Lau-sumus voi olla hyvinkin pitkä, mutta toisaalta se myös voi olla lyhyt huomautus, vastaus, kysymys, kehotus tms. Tutkimista kaipaisi kysymys, voiko sama lausumus koostua kahdesta tai useammasta tekstistä; joka tapauksessa se on harvinaista. Normaalisti lausumus kuuluu kokonaisuutena yhteen tekstiin, johon sen lisäksi voi kuulua yksi tai useampia muita lausumuksia.

Seuraavassa näytteeksi jakso kahden lounaismurretta puhuvan henkilön keskustelua, lausumukset numeroituina (tarkekirjoituksesta ks. SJ 12 s. 160—161):

(1) [KR:] *Ei kas se pit simmot* 'keimän ku| 'Venäjän keisar ja 'Saksan keisar ne oli 'niin kovi| simmoset 'tuttavak keskenäs ja| ja 'Saksan keisar| ol sit| pit vähä 'omi pualias kans ja ol 'sanonu Venäjän keisari et »'kui sä piräs Suames tommost 'sotaväkke| ennem pitkä se hyäkkä sum 'päälläs».| Juu| ja 'see lopet sit| ja ot 'rahas Suamelt.| Simmone se ol| kyl se simmone 'oliki.

(2) [JT:] 'Simmone se 'ol.

(3) [KR:] — — se pit taas sit . . .

(4) [JT:] *Nii mut mitäs kas ne| sem 'Poprikohvi| sillo sit| kas ky . . . 'määki joutusi| sillo sit kas ku sin.'atressin kans mentti| sit| vanh 'Harjulaki sit| men| 'keisari(l) viämä| sit simmost| ku kaik| 'nimes kirjojis sik kas ku| see| 'helmiku manifest sit tul.*

(5) [KR:] *Juu.*

(6) [JT:] *Nii ni| ku se nää 'Suamel 'laip pit| 'kukistettama sit ja| ja rys . . .| ja niinku ryssä 'olikkii tääl sit valla.*

(7) [KR:] *Nii juu.*

(8) [JT:] *Vaikk_ei ny 'ryssä ol muk ku 'neuvostoliittolaise.*

Muuri-Häli 1961 LA 060/1/211—220 (julkaistu SJ 9 s. 253).

Kappale on syytä säilyttää ortografisena tai typografisena yksikkönä (näin Enkvist, mts. 50). Se on kirjoitetussa tai painetussa tekstissä erotettu ympäristöstään aloittamalla uudelta riviltä ja usein lisäksi sientämällä uuden kappaleen ensimmäinen rivi. Puhe ei siis jaksotu kappaleiksi, mutta siirrettäessä puhetta tarkekirjoitusasuun voidaan tätäkin ortografista selvennyskeinoa käyttää.

Tekstijaksoksi Enkvist nimittää jokaista sellaista tekstin osaa, »joka sidostuu jonkin tietyn sidosjäsenjoukon tai muun kielellisesti määriteltävän koheesioavulla» (Enkvist, mts. 50). Koska sidosjäsenjoukkoja esiintyy paitsi peräkkäin myös päällekkäin ja lomittain, kuuluu tekstiin usein hyvinkin monimutkainen päällekkäisten ja limittäisten tekstijaksojen verkko. Tätä periaatetta sovellettaessa ei siis puhe (tai paperille transkriboitu puhe) jaksotu sellaisiin peräkkäisiin pätkiin, jotka voisivat muodostaa yksikön esim. käsiteltäessä puhetta atk:n keinoin. (Puheen jaksottelusta ks. myös R. Harweg, *Pronomina und Textkonstitution*, 1968, s. 141.)

Kirjoitetun kielen kappale koostuu yhdestä tai useammasta *virkkeestä*. Penttilä on tosin pitänyt koko virke-termiä tarpeettomana ja halunnut sen korvattavaksi lause-sanalla (A. Penttilä, SK ja Kasvatus ja Koulu 1958 s. 220— sekä Vir. 1958 s. 216—). Ainakin kirjoitetun kielen kuvauksessa virke-termistä huopuminen johtaisi huomattaviin hankaluuksiin. Koska asiaa on

melko monipuolisesti valaistu (esim. Terho Itkonen, Vir. 1958 s. 92; R. Tuomikoski, Vir. 1969 s. 62—; V. Yli-Vakkuri, SJ 15 s. 24—; ks. myös O. Ikola, NK³, 1974, s. 168), perustelen virke-termin tarpeellisuutta tässä vain lyhyesti, yhden esimerkin avulla: (1) *Menin sovitulle kohtauspaihalle*, (2) *mutta en löytänyt henkilöä*, (3) *joka minun piti tavata*. Useimpien suomen kielioppien terminologian mukaan tässä on yksi virke, joka sisältää kolme lausetta (esimerkissä on lauseet numeroitu, ja lause (3) kuuluu jäsenenä lauseeseen (2)). Jos nyt Penttilän tapaan sekä lauseita että virkkeitä sanottaisiin lauseiksi, olisi (1) lause, samoin (2), samoin (3), samoin (2) + (3), samoin (1) + (2) + (3), samoin lisäksi (4) *Tulin juuri kotiin*. Tekstin jakaminen osiin ja niiden välisten suhteiden kuvaaminen tulisi epäilemättä hankalammaksi, ellei sitten otettaisi lisäksi käytäntöön kielioppikomitean ehdottamaa jakso-termiä.

Useissa muissakin kielissä on kaksi termiä, jotka jossakin määrin, joskaan eivät täysin, vastaavat sanoja virke ja lause; esim. ruots. *mening* — *sats*, engl. *sentence* — *clause*, ransk. *phrase* — *proposition*, saks. *Ausspruch*, *Äusserung*, *Ganzsatz* — *Satz* (vrt. W. Admoni, Der deutsche Sprachbau³, 1970, s. 275—276).

Täyttä yksimielisyyttä ei ole siitä, miten kirjoitettu teksti eri tapauksissa jakautuu virkkeisiin (ks. esim. R. Tuomikoski, Vir. 1969 s. 65—67). Vaikeudet ovat toisenlaisia mutta eivät suinkaan vähäisempiä, kun tutkimuksen kohteena on puhuttu kieli. Siitä, että hyväksymme virke-käsitteen tarpeellisuuden puhuttaessa kirjoitetusta kielestä, ei vielä ilman muuta seuraa, että myös puheen jaksottaminen virkkeiksi on tarpeellista tai mahdollistakaan. Tosin kieliopillisesta kirjallisuudesta löytää viittauksia siihen, että on katsottu puhutunkin kielen jaksottuvan virkkeiksi (ks. seuraavista virkkeen määrittelmistä esim. kielioppikom., Beckman, Setälä — Nieminen — Ojajarvi, Ikola).

Maimitsen muutamia hiukan umpimähkäisesti valittuja virkkeen (tai mening, sentence jne.) määrittelmiä ja selityksiä: (1) E. N. Setälä: »Yksi tai useammat lauseet, jotka läheisesti kuuluvat yhteen, muodostavat virkkeen.» (SKL¹³ s. 9); (2) ns. kielioppikomitea: »*Virkkeeksi* nimitetään lausumaa tai lausuman osaa, jonka puhuja käsittää läheisesti yhteenkuuluvaksi kokonaisuudeksi. — Muist. Virkkeen loppu merkitään puheessa pitemmällä pysäyksellä (paussilla) ja kirjoituksessa suuremmalla välimerkillä.» (Komiteamietintö n:o 6, 1915, s. 13); (3) Nat. Beckman: »En enda sats, som ensam utgör ett fullständigt helt, eller flere satser, som genom sitt innehåll höra nära tillsammans och skiljas från det övriga av en längre paus, kallas *mening*. Meningens avgränsas i skrift oftast av s.k. större skiljetecken.» (Svensk språklära⁹, 1945, s. 253—254); (4) L. Bloomfield: »— — each sentence is an independent linguistic form, not included by virtue of any grammatical construction in any larger linguistic form.» (Language, 1961, s. 170); (5) Charles F. Hockett: »A *sentence* is a grammatical form which is not in con-

struction with any other grammatical form: a constitute which is not a constituent.» (A Course in Modern Linguistics³, 1960, s. 199); (6) Paavo Siro: »Virke on lausetta yleisempi konstruktio. Joko se käsittää yhden ainoan lauseen, yksinäislauseen, tai se sisältää useampia lauseita, jolloin se on *lauseyhdistys*.» (SKL, 1964, s. 152); (7) O. Ikola: »Puhe ja kirjoitus jakautuu jaksoihin, joita sanotaan *virkkeiksi*. Riippuu suuressa määrin puhujan tai kirjoittajan tottumuksista ja harkinnasta, miten hän jaksottelee sanottavansa virkkeiksi. Yleis- ja kirjakielessä on periaatteena, että samassa virkkeessä mainitut asiat muodostavat ajatuksellisen kokonaisuuden.» (NK³, 1974, s. 168); (8) R. Tuomikoski: »Erillisiä lauseita ja sitä laajempia kiinteitä erillisiä kokonaisuuksia on meillä nimitetty virkkeiksi.» (Vir. 1969 s. 64); (9) Setälä — Nieminen — Ojajärvi: »Puhe tai kirjoitus jakaantuu jaksoihin, joita nimitetään *virkkeiksi*. Puhuttujen virkkeiden välissä on lyhyt tauko. Kirjoitettuna virke alkaa isolla kirjaimella ja sen lopussa on piste, huutomerkki tai kysymysmerkki. Virke sisältää yhden tai useampia *lauseita*.» (Suomen kielen oppikirja¹⁶, 1966, s. 6).

Useimmat näistä selityksistä eivät itse asiassa sano muuta kuin sen, että kirjoitetut (ja mahdollisesti puhututkin) lauseet voivat ryhmittyä suuremmiksi kokonaisuuksiksi, joita sanotaan virkkeiksi. Asiaa generatiivisesta näkökulmasta tarkastellen voidaan sanoa, että kirjoittaja tai puhuja rakentaa virkkeensä valitsemansa tekstistrategian mukaan ja, jos kyseessä on kirjoitus, osoittaa välimerkeillä ja isoilla alkukirjaimilla virkkeiden rajat. Kirjoittajan on pakko jaksottaa tekstinsä virkkeiksi, koska oikeinkirjoitusjärjestelmämme vaatii sitä. Tässä on samantapainen valitsemispakko kuin siinä, että on pakko ratkaista, missä on sananväli (täytyy valita esim. kirjoitustavoista *ennen kuin* ja *ennenkuin* jompikumpi). Puhujan ei tarvitse tehdä tällaisia ratkaisuja; sana- ja virkerajojen asettaminen paikoilleen on puheen analysoijan tehtävä. Missä määrin tauot puheessa vastaavat kirjoitetun kielen virkerajoja osoitavia välimerkkejä, siitä tuonnempana.

Edellä siteeratuista tutkijoista vain Bloomfield ja Hockett pyrkivät täsmällisempään, kielelliseen muotoon perustuvaan määritelmään. Heidän määritelmänsä voitaisiin mukailla suomentaa seuraavasti: virke on kieliopillinen rakenne, joka ei ole minkään laajemman kieliopillisen rakenteen osa. Asiaa ei kuitenkaan pidä ymmärtää niin, että virkkeet aina olisivat lingvistisesti toisistaan riippumattomia. Päinvastoin on pikemmin sääntö kuin poikkeus, että on myös virkerajojen yli viittaavia aineksia. Virkkeiden välisiä suhteita tutkii ns. tekstilingvistiikka.

Esim. demonstratiivi- ja persoonapronomininit viittaavat usein virkerajan yli, tavallisesti edelliseen tai edellisiin virkkeisiin (anaforinen käyttö). Myös konjunktio voi viitata edelliseen virkkeeseen. Epäsuora esitys voi koostua kahdesta tai useammasta virkkeestä, jotka ovat ymmärrettävissä referaatiksi

vain edellä olevien virkkeiden avulla ja joiden tempusten valinta niin ikään määräytyy edellä olevien virkkeiden mukaan. Niinpä seuraava sitaatti on toisesta virkkeestä alkaen epäsuoraa esitystä: »Paavo kertoi itse nähneensä junan kaksikymmentäviusvuotiaana. Mutta hänkään ei ollut junalla koskaan matkustanut. Kuitenkin hän oli nähnyt junan kulkevan kovaa vauhtia puhisten ja lähettäen valkean kaasupilven ympärilleen, ja hän oli nähnyt junan seisovan asemalla . . . Suuri ja monimutkainen keksintö oli juna, eräs nykyajan suurimpia saavutuksia, ja paljon siltä puuttui, joka ei ollut junaakaan nähnyt.» (Helvi Hämäläinen, Ketunkivi, 1948, s. 120; ks. O. Ikola, Das Referat in der finnischen Sprache, 1961, s. 49—63).

Se (tässä kursivoitu) referaattijakso, johon tämä epäsuora esitys kuuluu, alkaa jo ensimmäisen virkkeen referatiivisesta lauseenvastikkeesta (termistä ks. O. Ikola, Lauseenvastikeoppia, 1974, s. 24—). Näin ollen tämä ensimmäisen virkkeen osa yhdessä seuraavien virkkeiden kanssa muodostaa eräänlaisen kieliopillisenkin kokonaisuuden, jota yhdistää toisaalta pronominiin, toisaalta tempusten käyttö. Asia voitaisiin tulkita niinkin, että koko kursivoitu tekstin osa on *kertoi*-verbin objekti (vrt. J. Lyons, Introduction to Theoretical Linguistics, 1969, s. 173—174). Pisteestä erottamat jaksot on tapana tässäkin tapauksessa katsoa erillisiksi virkkeiksi; esimerkki osoittaa kuitenkin, ettei Bloomfieldin ja Hockettin määritelmäkään ole täysin yksiselitteinen.

Onko sitten puhutun tekstin jaksottaminen virkkeiksi tarpeellista? Myöntävän vastauksen puolesta puhuvat ainakin seuraavat seikat: (1) Puhutussakin kielessä ovat yleisiä sellaiset lausetta pitemmät mutta lausumusta lyhyemmät jaksot, jotka selvästi erottuvat omaksi kokonaisuudekseen ja joilla on samat tuntomerkit kuin kirjoitetun kielen virkkeellä (lukuun ottamatta ortografisia ja typografisia tuntomerkkejä). (2) Koska lausumukset toisinaan ovat hyvinkin pitkiä, on niiden syntaktinen ja tekstilingvistinen käsittely perin hankalaa, ellei niitä voida jonkin periaatteen mukaan paloittaa lyhyemmiksi jaksoiksi. Välttämätöntä tällainen paloittelu on esim. tietokonekäsittelyä varten. Tämän johdosta on Lauseopin arkiston työn yhteydessä jouduttu asiaa tutkimaan.

Vaikka periaatteessa jaksoteltaisiin puhekin virkkeiksi, ei siitä automaattisesti seuraa, että myös foneettiseen tarkekirjoitukseen olisi merkittävä virkerajat; niillähän ei ole säännöllistä akustista vastinetta. Jos ne lukijan avuksi merkitään, niin ne perustuvat muuhun kuin foneettiseen puheen analysointiin. Tavaksi on tullut merkitä virkerajat ainakin kärkeä tarkekirjoitusta käytettäessä.

Vaikka puheessakin on selviä virkerajoja, kuten mainittiin, niin toisaalta ovat yleisiä tapaukset, joissa niiden määrittäminen on erittäin vaikeata ja tulkinnanvaraista. Tähän seikkaan on eri yhteyksissä kiinnitetty huomiota. Pulkkinen sanoo tästä asiasta: »— — rajankäynti samaan virkkeeseen rinnastettujen lauseiden ja eri virkkeiksi käsitettävien lauseryhmiä välillä on

monesti mitä suurimmassa määrin tulkinnanvaraista. Puheessa lauseiden ja virkkeiden rajat ovat häilyvät; liukaskielinen puhuja lausuu yhtenäiseksi jaksoksi sellaisia ajatuksenilmauksia, jotka normaalissa kirjoituksessa vaativat ehdottomasti jaksottelua. Esim.: 'myö männää toisele puol taas istumaa mie käi syömää hyö käivät istumaa' UusVI» (P. Pulkkinen, *Asyndeettinen rinnastus suomen kielessä*, 1966, s. 312). Saukkonen on kiinnittänyt huomiota samaan seikkaan ja maininnut esimerkkejä (Vir. 1966 s. 47—49). Leena Kytömäki sanoo: »Kansankielen virkerajojen hahmottumisessa näkyy kahden vastakkaisen tendenssin vaikutusta: toisaalta esitys on luettelevaa ja yhdistelemätöntä, toisaalta kartetaan katkonaista esitystä ja liitetään puheen osat yhtäjaksoisiksi kokonaisuuksiksi» (Kytömäki, *Asiaprosan ja kansankielen virkerakenteen eroista, laudaturtutkielma*, Turun yliopisto 1969, s. 8).

Puhutun kielen ollessa tutkimuksen kohteena tulevat ainakin seuraavat seikat kysymykseen virkejaon perusteina: (1) tauot, (2) intonaatio, (3) sisällölliset seikat, (4) kieliopillinen rakenne. Tarkastelen niitä tässä järjestyksessä.

(1) Tauot virkejaon pohjana. Kielioppikomitean ja Setälän — Niemisen — Ojajärven mukaan on puhuttujen virkkeiden välissä »pitempi pysäys (paussi)» tai »lyhyt tauko». Usein tauot erottavatkin kontekstistä jakson, jolla muutenkin on virkkeen tuntomerkit, so. taukoa seuraava jakso ei kieliopillisesti eikä sisällöllisesti ainakaan kiinteästi liity edellä olevaan.

Taukojen käyttö on hyvinkin erilaista eri puhujilla. Hidaspuheisen ihmisen puheessa on tietenkin taukoja enemmän kuin suulaan. Varmaan myös toisten puhujien puheessa tauot osuvat useammin sellaiseen kohtaan, jota voidaan pitää virkerajana, kuin toisten. Myös virkkeensisäiset tauot, jopa pitkätkin, ovat puheessa yleisiä. Taukojen esiintyminen elävässä puheessa on niin sattumanvaraista ja epäsäännöllistä, ettei virkejakoa voida rakentaa yksin eikä ensisijaisesti taoutuksen varaan. Muiden kriteerien ohella on tauotkin silti otettava huomioon; usein ne selventävät ja korostavat virkerajoja.

(2) Intonaatio virkejaon pohjana. Monessa tapauksessa intonaatioseikat auttavat kuulijaa hahmottamaan puhetta jaksoiksi, ja niillä on varmasti merkitystä myös virkejaon kannalta. Näitä ilmiöitä on kuitenkin niin vähän tutkittu, että niiden tulkinta täytyy toistaiseksi jättää intuition varaan.

(3) Sisällölliset seikat virkejaon pohjana. Kieliopillisessa kirjallisuudessa on usein sanottu, että saman virkkeen lauseet kuuluvat sisältönsä puolesta yhteen. Toisaalta sisällöllinen yhteys kyllä usein ulottuu yli virkerajan. Yleisesti pitäneen kuitenkin paikkansa, että saman virkkeen lauseet kuuluvat sisällöllisesti läheisemmin yhteen kuin virkerajan erottamat lauseet. On siis kysymys aste-eroista. Sisällölliset seikatkaan eivät yksinään riitä virkejaon pohjaksi, mutta nekin on otettava huomioon muiden kriteerien ohella.

(4) Kieliopillinen rakenne virkejaon pohjana. Edellä mainittiin Bloom-

fieldin ja Hockettin käsitys, jonka mukaan virke (sentence) on sellainen kieliopillinen rakenne, joka ei ole minkään laajemman kieliopillisen rakenteen osa. Kuten jo osoitin, niin tämäkään ei ole aukoton määritelmä. Edellä esittämäni lisäksi on syytä huomata, että virkkeiden rajakohdissa käytetään osittain samoja muotoaineiksia (esim. konjunktioita) kuin samaan virkkeeseen kuuluvien lauseiden rajalla. Toisaalta saman virkkeen eri lauseiden välissä ei aina ole tällaisia muotoaineiksia. Kansankielessä ovat tavallisia sellaiset pitkätkin jaksot, joissa lauseet seuraavat toisiaan esim. *ja*-sanana yhdistäminä tai asyndeettisesti. Tällöin virkerajat ovat usein hyvinkin tulkinnanvaraisia. Tästä huolimatta juuri kieliopillinen rakenne sittenkin on tärkein kriteeri jaettaessa puhetta virkkeiksi. Vaikka puhutun kielen virkkeet usein ovat anakoluuttisia ja elliptisiä, voidaan useimmiten kuitenkin osoittaa, mitkä perättäiset lauseet kuuluvat samaan kieliopilliseen rakenteeseen. Tulkinnanvaraisia tapauksia on kuitenkin runsaasti.

Tämän jälkeen tarkastelen kahden lounaismurteisen tekstikatkelman virkejakoja edellä esitettyjen näkökohtien valossa. Molemmat ovat Lauseopin arkiston murretekstejä, ja niissä olevat pisteet osoittavat litteroijien käsitystä virkejaosta. Virkkeiden numerointi on minun lisäämäni. Tarkekirjoituksesta mainitsen tässä, että vinoviiva on tauon, kaksi vinoviivaa pitkän tauon merkki.

Ensiksi lyhyehkö lausumus Paimiosta:

[Haastattelija: Se (nim. Jussi) ol sit niin ku takaseinä ja se muuri välis vai?]

(1) *Se ol siäl 'muurim 'pääälä| tual_ylhäl.* (2) *'Mentti 'siält| 'toiselt siult sinne simmote| simmote 'askela menis sit_ylös vaa ja (sit) mentti 'uunim päl.||* (3) *Ja siäl 'maatti.* (4) *Siäl_oli 'joku ai.* Pai 1962 LA 075/1/83—86 (julkaistu SJ 12 s. 165).

Virke (1) on niin selvä kokonaisuus, että sitä ei voida jakaa eri virkkeiksi. Toisaalta sen ja seuraavan virkkeen välillä on selvä raja, jonka osoittavat kieliopillinen rakenne, sisällölliset seikat ja tauko. Virke (2) voitaisiin jakaa kahdeksi virkkeeksi *sinne*-sanana jäljestä, mutta yhtä hyvin voidaan hyväksyä litteroijan jako, jota tukee tauon puuttuminen. Virkkeiden (2) ja (3) välillä on suhteellisen selvä raja, jota pitkä tauko tehostaa. Virkkeet (3) ja (4) voitaisiin taas yhdistääkin. Sisällöllisten seikkojen nojalla voitaneen kuitenkin litteroijan jakoa pitää perusteltuna siitäkin huolimatta, että virkettä (2) ei ole jaettu edellä viitatulla tavalla.

Toinen näyte on Perniöstä; tämäkin on kokonainen lausumus:

[Haastattelija: No ei siitä mittään semmosia, pahoja muistoja oj jääny semmosia että ne (paikkakunnalla oleskelleet kasakat ensimmäisen maailmansodan aikana) ols mittä rötöksiä tehny?]

(1) 'Ei| ei 'mäe muist_e 'täsä| ei 'nee|| "simmassi et_ols. (2) Kas 'mäe ei 'ollu sit| ni| 'ussen ku mäe tu . . . (ka . . . 'mut sit mut) 'Lintiläst_oli| ni ni ei 'mä mut.|| (3) Mut_et kyl 'mäe| sit| ku net 'tual|| 'oli silloin ku net 'tyväentalol| tual_ 'oli ja siäl 'tanseiss_olin kyl 'mäe 'siält| sit 'heitin kansas 'ja tulin ja| ja ja|| jaa ja ett_'ei| 'ei 'nee| ei 'nees "simmassi| et 'ne ols 'mittä.| (4) 'Tämmonenki| sit_ 'omam pitäjän_äijöist jonku 'flikan kans| 'ol pääsny ni ei 'nees sitä 'pois sentä 'ottanu et kyl 'nee| kyl 'nes 'se annoiva| 'annoivas sentä 'viärä. (5) Mut| em mä 'usk_et_ols tarvin 'heitiltäkä mennä 'pois_ottama et kyl se 'sama 'peli ols_ 'olnu| 'olnu "molemppil_et| et 'sitt_ols 'tulnu pia 'simmonel| 'jotta 'sanomist 'vaikk_e siin 'pal sit_ 'ymmäretty m . . . mut 'kyl siin 'sit| 'jalvoi 'kuitenki ols käytetty et_ols_ 'etteskesin pääsny.| Pern 1967 LA 064/I/347—352.

Tämä näyte on huomattavan anakoluuttinen ja elliptinen ja siitä syystä erityisen vaikea virkejaon kannalta. Virke (1) on loppuosaltaan elliptinen. Virkkeen sisällä on parenteesinomainen *ei 'nee*. Virkkeen sisällä on myös yksi pitkä tauko. Virkkeen jäljessä sen sijaan ei ole taukoa, mutta kieliopillisin ja sisällöllisin perustein rajaa voidaan pitää selvänä. Virke (2) on vahvasti anakoluuttinen ja elliptinen. Sen tulkintaa vaikeuttaa lisäksi kaarisulkein osoitettu epäselvyys. Tämän epäselvyyden takia jääkin ratkaisematta, olisiko *ussen*-sanana jälkeen merkittävä virkeraja. Tämän ja seuraavan virkkeen raja on selvä, vaikka rajan kahden puolen onkin konjunktio *mut*. Virkerajaa selventää pitkä tauko. Virke (3) on kiinteämpi. Virkkeen sisällä on kaksi pitkä taukoa. Ensimmäisen pitkän tauon yli virke selvästi jatkuu, mutta toisen kohdalla voitaisiin nähdä virkerajakin. Virke (4) on suhteellisen kiinteä ja selkeä. Sen ja seuraavan virkkeen raja sen sijaan ei ole aivan varma; siinä ei ole taukoa eikä raja ole kieliopillisestikaan kiistaton. Virkkeen (5) sisällä on pitkä tauko, jonka yli virke kuitenkin selvästi jatkuu.

Kirjoitelmastani käynee vakuuttavasti ilmi, ettei voida muodostaa sellaisia virkejakosääntöjä, joita soveltamalla aina päädyttäisiin samaan tulokseen, kun on kysymys vapaasta puheesta. Voidaan ehkä sanoa, että tällaisessa puheessakin on niin selviä virkerajoja, että niitä voidaan pitää tieteellisesti perusteltuina, mutta toisaalta hyvinkin epäselviä virkerajoja. Riippuu tutkimuksen päämääristä, onko virkerajojen määrittäminen tarpeen vai ei. Ehkä voidaan viitata siihen, että sanarajat puhetta litteroitaessa on tapana aina merkitä, vaikka nekaan eivät kaikissa tapauksissa ole riidattomia. Lauseiden väliset rajat ovat niin ikään puheessa usein epäselviä, mutta tämän ei katsota estävän pitämästä lausetta puhutunkin kielen yksikkönä.

Jos puhe jaksetellaan virkkeiksi, on edellä esitetyn käsityksen mukaan syytä ensi sijassa pitää perusteena kieliopillista rakennetta. Sen ohella on selventävinä tekijöinä otettava huomioon tauotus, intonaatio sekä sisällölliset

seikat. Puhutussa kielessä ovat epäkieliopilliset virkkeet aivan yleisiä. Murteen tutkija joutuu aineistona useimmiten käyttämään syntyperäisen murteen puhujan suoritusta, ts. akustista tuotosta, joka usein on ristiriidassa puhujan omankin kompetenssin kanssa. Vaikka puhuja kielitajussaan hallitsee murteensa kieliopin, niin hän ei puhetilanteessa läheskään aina sovelta kielioppinsa sääntöjä virheettömästi. Tämän voi todeta esim. siitä, että murteen puhuja kuunnellessaan nauhalta puhettaan usein hämmästyä sen virheellisyyttä.

The sentence as a unit of the spoken language

Osmo Ikola

There has been some discussion in Finnish linguistic circles concerning the need for the term *virke* 'sentence', which most Finnish grammars use, alongside the term *lause* 'clause'. The author deems this term necessary, at least as concerns written language. With regard to spoken language, such as traditional dialects, the matter is more problematic. In some instances, sentence boundaries are easily indicated, while in others, there is indeed room for interpretation. The need to segment spoken language into sentences indisputably exists, for syntactic and textual treatment is much more difficult without it, and it is an absolutely necessary precondition for computer analysis.

In deciding upon a basis for the division of sentences in the spoken language, the author has selected as his point of departure Charles Hockett's definition of the sentence: a grammatical form which is not in construction with any other

grammatical form. This definition is not, however, complete, for sentences are likewise interconnected in many ways: in speech as well as in writing, many elements refer across sentence boundaries. In segmenting spoken language into sentences, one must direct one's attention not only to grammatical structure but to pauses, intonation, and considerations of content as well.

In closing, the author remarks on the fact that ungrammatical sentences are common in spoken language, which complicates the determination of sentence boundaries appreciably. Although, for example, the dialect speaker's linguistic sense contains a mastery of the grammar of his dialect, he may not always adapt the rules of his grammar flawlessly in the speech situation. In fieldwork, it is not uncommon that when the speaker hears a recording of his own speech, he is amazed at the amount of errors it contains.

Osoite:
Address:

Turun yliopisto
Suomen kielen laitos
Henrikinkatu 3
SF-20500 Turku 50